

ČASOPIS ZA KULTURU HRVATSKOGA KNJIŽEVNOG JEZIKA
IZDAJE HRVATSKO FILOLOŠKO DRUŠTVO
GOD. 45., BR. 5., 161.–200., ZAGREB, LIPANJ 1998.

AKTUALNA KOLEBANJA HRVATSKE JEZIČNE NORME U SLAVENSKOME I EUROPSKOME SVJETLU¹

Dalibor Brozović

U skladu s naslovom, ovo izlaganje treba obuhvaćati razdoblje od raspada jugoslavenske socijalističke federacije, ili točnije, od početka procesâ koji su doveli do toga raspada, pa do naših dana. Obrađuju se dakle hrvatska jezičnonormativna zbivanja u proteklome desetljeću 1989. – 1998. Razumije se, događanja u tome razdoblju ne mogu se prâvo shvaćati bez osnovnih podataka i nužnih objašnjenja o zbivanjima u cjelokupnoj hrvatskoj pismenojezičnoj povijesti i osobito standardnojezičnim procesima posljednjih dvajutrijut stoljeća, a prije svega u upravo proteklih pola stoljeća, no ne ćemo se na tome zadržavati, o svem tome dovoljno podrobno govorim u uvodnome prilogu knjige *Hrvatski jezik*², koja u okviru priprema za ovaj kongres izlazi u programskom nizu “Współczesne przemiany języków słowiańskich (1945 – 1995)”, pod zajedničkim naslovom *Najnowsze dzieje języków słowiańskich*.

1 Članak je referat na XII. međunarodnom kongresu slavista, koji će se ove godine održati u Krakovu od 26. kolovoza do 3. rujna. Izlaganje je bilo predviđeno u jednoj od sekcija, no Organizacijski ga je odbor prihvatio za program plenarnog zasjedanja. Kako će knjiga s hrvatskim kongresnim referatima biti dostupna uglavnom u inozemstvu i samo u znanstvenim krugovima u Hrvatskoj, smatrali smo korisnim učiniti ovo izlaganje pristupačnim i čitateljima *Jezika*.

2 D. Brozović, *Hrvatski jezik – povijesna podloga i jezičnopolitičke i sociolingvističke okolnosti*.

1.1. Prikaz činjenjičnoga stanja u suvremenome životu hrvatskoga jezika potreban je iz više razloga. S jedne strane, za same sudionike toga života i te kako dobro dolazi sintetski pogled na cjelinu zbivanja, na suprotnosti i tendencije, na probleme i pokušaje njihova rješavanja, na do sada prijeđen put. S druge je strane neophodan objektivan prikaz pojavnosti stvarnih jezičnih zbivanja u Republici Hrvatskoj. U jednome dijelu hrvatskoga tiska ta se zbivanja opisuju i tumače krajnje tendenciozno, uz faktografska izmišljanja i iskrivljene interpretacije. No od toga nema veće štete – iole upućeni u stvarno stanje i osobito oni što su ozbiljnije lingvistički obrazovani, znaju stvarnost kao i istinske činjenice i ne daju se zbunjivati. Samo se neki slojevi najšire čitateljske publike uspijevaju zbunjivati, ali ne i uvjeriti. U inozemstvu pak, i to ne samo u jeftinome novinarstvu, nego i u ozbiljnijim slavističkim krugovima, sustavno se šire dezinformacije o jezičnim zbivanjima u Hrvatskoj. Govori se o artificijelnim i nasilnim jezičnim promjenama, o progonima onih što ne prihvaćaju tih umjetnih intervencija u jeziku, o neorganskim pravopisnim promjenama, o tome da je sve što se danas događa u hrvatskome jeziku naprosto obnavljanje jezičnih prilika u doba kvislinškog režima za Drugoga svjetskog rata. Ništa od toga, naravno, nije istina – u najvećem broju slučajeva radi se o izmišljotinama i drastičnome izvrtanju činjenica, a u manjem broju riječ je o bombastičnom i(li) senzacionalističkom napuhavanju sporadičnih marginalnih, netipičnih istupa, koji, uostalom, uvijek ostaju na verbalnoj razini usmenih ili pismenih izjava, a nikako se ne uspijevaju ostvariti.

Otkuda i zašto takvo stanje stvari? I o tome govorim u već spomenutome prilogu, a ovdje ću navesti samo neke specijalne okolnosti. Naivno bi bilo misliti da se tu radi samo o zlim namjerama i nekakvim protuhrvatskim urotama, iako, razumije se, ima i sličnih momenata – konačno, postoji i određena općenita protuhrvatska propaganda iz nekih centara, kao što postoje i druge protu-x ili protu-y propagande, pa zašto ne bi postojala i protuhrvatska. I konačno, nema nikakva razumna razloga zašto bi u takvoj jednoj propagandi bila pošteđena upravo jezična problematika. No ipak mislim da se, barem pretežno, radi o nekim drugim momentima. U prvome redu, određene posljedice ima činjenica da genetskolingvistički i sociolingvistički parametri (uključujući i literarnojezične i kulturnojezične) nigdje u Europi ne pokazuju tako oštro suprotstavljene rezultate kao u hrvatskome slučaju (i naravno, isto tako u srpskome). Zato nije nimalo neobično da mnogi slavisti, slijedeći uobičajene predodžbe koje odgovaraju slavenskim jezičnim situacijama i većini drugih u Europi, gledaju s nekom skepsom i nerazumijevanjem na suvremeni jezični razvoj u Hrvatskoj. Tomu se onda pridružuju određeni sentiment, romantički stereotipi, naslijeđena slavistička tradicija, nesklonost novim spoznajama i novim navikama, komoditet intelektualne inercije i slično. Razumnjivo je onda da i naj-

dobronamjerniji pokazuju ponekad i zbunjenost i zabrinutost.

1.2. Ne vrijedi se zadržavati na toj problematici, ali jedno pitanje valja ipak temeljito raščistiti. Proširena je fama kako hrvatski jezikoslovci ne priznaju postojanje južnoslavenske dijalekatne zajednice koja se prostire između hrvatsko-slovenske granice na sjeverozapadu i srpsko-makedonske i srpsko-bugarske granice na jugoistoku, genetskolingvističke zajednice koja obuhvaća dijalekte kajkavskoga, čakavskoga, štokavskoga i torlačkoga narječja. Ta narječja sačinjavaju jedan dijasistem južnoslavenskih dijalekata, ili, u genetskolingvističkome smislu, jedan jezik. Taj se jezik kao dijasistem nazivao u prošlosti najčešće *srpskohrvatskim* (ili, sinonimno, *hrvatskosrpskim*, odnosno *srpsko-hrvatskim* i *hrvatsko-srpskim*, također *hrvatskim* ili *srpskim*, ili rjeđe *srpskim* ili *hrvatskim*). Hrvatsko jezikoslovlje odbacuje samo taj naziv (i njegove sinonime, također dvočlane) jer je taj naziv nepovratno kompromitiran jednom mučnom prošlosti. Ako komu treba i kada mu treba nekakva nomenklatura etiketa za odgovarajući genetskolingvistički pojam, može govoriti o *srednjojužnoslavenskome* jeziku dijasistemu. Taj je naziv nesumnjivo točan, ali je neutralan i nekompromitiran. Nitko ozbiljan ne nijeće dakle same genetskolingvističke stvarnosti sadržane u tome pojmu. Radi se o nečem posve drugome.

Genetskolingvistički pojam srednjojužnoslavenskoga jezika kao dijasistema dijalekata potreban je slavenskim, baltoslavenskim i indoeuropskim povijesno-poredbenim istraživanjima, slavenskoj usporednoj dijalektologiji i (ograničeno) lingvističkoj balkanistici. Većemu dijelu lingvističke znanosti taj pojam uopće nije potreban. Golema većina jezikoslovaca bavi se standardnim jezikom, njegovom genezom, njegovom povijesti, suvremenim normama, njegovim funkcionalnim stilovima i tipološkim i strukturnim obilježjima, njegovom sociolingvističkom problematikom, komunikacijskim potencijalima i mogućnostima poučavanja. Za svu tu problematiku pojam jezika kao dijasistema posve je suvišan. Ako je pak u kroatističkim proučavanjima potreban apstraktni pojam ukupnosti jezičnoga standarda ostvarenoga normalizacijom novoštokavske dijalekatne sirovine, onda se može govoriti o *standardnoj novoštokavštini* kao apstraktnome sustavu gramatičkih (prvenstveno strukturnih) i bazičnoleksičkih osobina. Naglašavam da je riječ o apstraktnome pojmu, jer se ne može konkretno ostvariti kao tekst. No i taj nam je pojam potreban samo povremeno, u teorijskim razglabanjima.

1.3. Hrvatsko jezikoslovlje proučava hrvatski standardni jezik kao takav, ne smatrajući da je u svakome pojedinom času potrebno polaziti upravo od činjenice da je on konkretno ostvarenje apstraktne standardne novoštokavštine i od činjenice da je materijalna osnovica hrvatskoga standardnog jezika jedan dijalekt što pripada srednjojužnoslavenskomu dijasistemu, kao da su to najvažnije i gotovo jedine činjenice što određuju njegovu narav i opstojnost. Za standardni jezik svake nacije ipak je bitno kako on funkcionira kao normirani je-

zični instrument njezine civilizacije i kulture, kakva mu je struktura i kakva mu je supstancija. A neke je druge činjenice dovoljno konstatirati i može se ići dalje. Inzistiranje da se samo o njima raspravlja i da se sve ostalo zanemaruje, nije znanstveno lingvistički utemeljeno niti je korektno, a ponekad je, čini se, i nedobronamjerno. Jer pri tome se potpuno ignorira što o hrvatskome jeziku misle i kako ga doživljavaju sami oni koji se njime služe, kojima je on materinski jezik. Kao da je posve nevažno s kakvim se standardnim jezikom Hrvati identificiraju, kakav priznaju kao svoj. Nije mi poznato da se u suvremenoj Europi ijednomu narodu, ako mu se već priznaje pravo na standardni jezik, odriče pravo da njegov vlastiti standardni jezik bude onakav kakav on sam želi.

Hrvatski jezikoslovci proučavaju dakle hrvatski jezik, njegov standardni oblik, njegovu povijest i njegove dijalekte ne niječući doduše neke momente koji su ipak više-manje prvenstveno od kabinetskoga slavističkog interesa, ali i ne pridajući im neku bitnu pozornost. Današnja zbivanja u hrvatskoj jezičnoj praksi i jezičnoj znanosti svode se zapravo na dva različita procesa. Jedno su pretežno spontane reakcije na nepopularnu jezičnu prošlost, težnja da se iz jezika ukloni sve ono što je ta prošlost otvoreno ili prikriveno nametala, a što nije u skladu s hrvatskom jezičnom tradicijom, s hrvatskom razgovornom standardnojezičnom praksom i s hrvatskim jezičnim osjećajem. Drugo su pak svjesna nastojanja da se hrvatski jezični standard zaokruži i sustavno stabilizira, da se norme detaljiziraju i moderniziraju. Razumije se, postoje i neki otpori i jednomu i drugomu procesu, otpori koji su često bučni, ali u hrvatskome društvu i hrvatskome jezikoslovlju imaju posve marginalan značaj i značenje i zanemariv utjecaj.

2.1. S padom jugoslavenskoga komunističkoga sustava došlo je do demokratizacije svih oblika javnog života. Kao i u drugim takozvanim tranzicijskim zemljama, pojavila se pri tome i u Hrvatskoj i stanovita averzija prema vanjskim manifestacijama i raznim pojavnostima tipičnima za bivši režim. U svim je tim zemljama spontano nastala i odbojnost prema jezičnim, to jest rječničkim i frazeološkim značajkama socijalističke prošlosti, čak i bez obzira na to jesu li odgovarajući leksemi i frazemi postojali u jeziku već od prije, odnosno jesu li se upotrebljavali i prije socijalizma na sličan ili drugačiji način, ili su bili uvedeni tek u četrdesetim godinama. U Hrvatskoj je to zahvatilo primjerice inače normalne hrvatske i srpske riječi *radnik* i *drug*, kojima je za vrijeme bivšega režima bila zbog ideoloških razloga povećana uporabna učestalost i jako proširen raspon značenja. To su bile, razumije se, pretjerano emocionalne reakcije i valja se nadati da će se s općom stabilizacijom povratiti i prvotna učestalost i prvotno značenje takvih riječi. Potrebno je to, konačno, već radi kontinuiteta s jezičnim izrazom hrvatske književnosti prethodnih epoha. Takva povratka neće pak biti s tipičnim leksičkim sovjetizmima i uopće karakteri-

stičnim komunističkim nazivima, kojih u jeziku nije bilo do konca Drugoga svjetskog rata i koji su posve nestali iz aktivne jezične prakse (osim kada se konkretno pripovijeda o prošlosti). U tom će pogledu budući naraštaji imati stanovitih problema s razumijevanjem tekstova iz druge polovice XX. stoljeća.

2.2. U Hrvatskoj ta problematika ima još jedan poseban aspekt. U sedamdeset godina postojanja prvo jedinstvene kraljevske pa onda federativne socijalističke Jugoslavije nije bio pod pritiskom samo hrvatski narod nego i hrvatski jezik, osobito u “federaciji” nakon Drugoga svjetskog rata. Riječi i druge jezične značajke tipične za hrvatsku jezičnu tradiciju bile su ili više-manje samo tolerirane, kako u kojem razdoblju, ili su bile jednostavno zabranjivane, pod raznim izgovorima – ili da su to reakcionarni austrohungarizmi, ili izrazi vjerske i(li) nacionalne nesnošljivosti, ili, najčešće, da su to ostatci fašizma. Čak i tolerantni oblici tipični za hrvatsku jezičnu tradiciju bili su smatrani znakom nedovoljne građanske lojalnosti. Glavni partijski dnevnik *Borba* izlazio je u Beogradu na srpskome jeziku i na ćirilici, a u Zagrebu na latinici s djelomično “kroatiziranim” jezikom. No nisu se smjeli upotrebljavati primjerice tipični hrvatski nazivi mjeseci slavenskoga podrijetla (siječanj, veljača...), inače dopušteni u nepartijskome tisku, ali smatralo se obilježjem partijske lojalnosti da se upotrebljavaju samo latinski nazivi (januar, februar...), danas u srpskome jeziku jedini. Što se tiče samih zabrana, nisu uvijek bili jasni kriteriji. Razumljivo je bilo (iako ne i opravdano) da je bilo zabranjeno primjerice staro hrvatsko vojno nazivlje (zbog njega su pojedinci bili čak sudski progonjeni), jer se ono moglo proglasiti kompromitiranim zato što je bilo obnovljeno za vrijeme Drugoga svjetskog rata, ali nije jasno zašto je primjerice bio pod embargom lik *eur-* u *Europa*, *europski* i slično (obvezatan je bio lik *evr-*).

Već god. 1991. pojavljuje se opsežan *Razlikovni rječnik srpskog i hrvatskog jezika*, koji je autor Vladimir Brodnjak godinama pisao u ilegali. Od godine 1992. objavljuje se nekoliko potpunih ili skraćениh izdanja toga rječnika. To je uglavnom solidno djelo, ali sa složenom i glomaznom filološkom aparaturom, u kojoj se laici ne snalaze, pa se u širokoj javnosti pojavljuju razne zabune o tome što je u jeziku srpsko, što je hrvatsko. To je prouzročilo stanovite neželjene posljedice u spontananim emocionalnim reakcijama hrvatskoga društva. Razumljivo je da su iz govorne, a pogotovo pisane uporabe bez traga nestale čisto srpske riječi bez ikakva udjela u hrvatskoj tradiciji, nametane osobito u vojsci, kao *snabd(ij)evanje* “opskrba”, ili *vazduh* “zrak, uzduh”, *ub(j)eđenje* “uvjerenje” i slično.

Gotovo je ista takva sudbina nekih srpskih gramatičkih (tvorbenih, morfoloških) osobina koje imaju funkcionalno i značenjski identične parnjake u tradicijski hrvatskim oblicima, primjerice sufiksi *-ista*, *-ta* (kao *radista*, *atleta*, *diplomata*) prema hrvatskima *-ist*, *-t* (dakle *radist*, *atlet*, *diplomat*), ili mno-

žinski nastavak nekih imenica, primjerice jednako *puževi* i *putevi*, hrvatski također *puževi*, ali *putovi*. Tu bi zadržavanje srpskih oblika bilo posve suvišno opterećenje – to jest dvostrukost u kojoj bi obje dublete imale posve istu značenjsku i stilsku vrijednost, što ne pogoduje normi. Smicalice o tome kako i takve dvostrukosti “obogaćuju” jezik zaista su samo smicalice: razvijeni, izgrađeni i bogati jezici nisu se “bogatili” na taj način. No problem nastaje onda kada spontane emocionalne reakcije zahvate i slučajeve kada su obje dublete u hrvatskoj tradiciji, ali s različitom stilskom vrijednosti, a često i s različitim nijansama u značenju.

Tako se primjerice u jezičnoj praksi drastično smanjila učestalost riječi *hiljada*. Ona u hrvatskoj jezičnoj tradiciji odavna supostoji s riječi *tisuća*, samo na drugoj, uglavnom nižoj stilskoj razini. No u bivšem je režimu *hiljada* bila preferirana, *tisuća* je pak bila jedno kraće vrijeme zabranjena na zagrebačkome radiju. Kako je *hiljada* ujedno jedini srpski oblik, nastalo je u širim slojevima hrvatskoga društva uvjerenje da je *hiljada* došla u Hrvatsku u jugoslavenskoj eposi, i kao rezultat ljudi su ju počeli izbjegavati. Takve reakcije smanjuju izražajne mogućnosti hrvatskoga jezika i otežavaju razumijevanje same hrvatske književnosti, u kojoj uz reprezentativnu i temeljnu *tisuću* ima i *hiljada* kao stillem svoje skromno mjesto. Općenito uzevši, iracionalne jezične averzije škode jezicima u kojima uzmu maha. Tako postoji shvaćanje da su svi rusizmi i orijentalizmi ušli u hrvatski jezik nametanjem iz srpskoga, i mnogi ih neselektivno odbacuju u cijelosti. No stvari stoje drugačije. Hrvatski je jezik izgrađujući svoj standard preuzimao neke potrebne ruske riječi i nazive neovisno od srpskoga. Uzmimo na primjer hrvatski (i češki) rusizam *stroj* – u srpskome je mnogo običnija riječ *mašina* i mnogi Srbi smatraju *stroj* kroatizmom! Slično je i s orijentalizmima: neki su samo srpski, poneki samo ili pretežno hrvatski (kao *deva*, *kat*), kada su zajednički, često se glasovno razlikuju (kao *mahala* : *mala*), ili i oblikom (kao *hamal* : *amalin*), a najčešće imaju posve različit stilski status.

2.3. Do sada je bilo riječi o spontanome (“anonimnom”) jezičnom ponašanju, ali eventualno nepoželjne strane toga ponašanja s vremenom će se neutralizirati. Možemo se nadati da će vrijeme pomoći i u prevladavanju nekih amaterskih svjesnih (“neanonimnih”) djelovanja, samo donekle sličnih već opisanima. Riječ je o apriorno neselektivnome pristupu jezičnoj problematici. Protagonistima takva pristupa nije važna jezična kultura, nisu im bitne stilske vrijednosti, ne zanima ih bogatstvo izražajnoga potencijala hrvatskoga jezika, pa čak ni sama hrvatska jezična tradicija, nego su monomanski zainteresirani samo za izvanjsku izvornost hrvatskoga jezika pod svaku cijenu, za njegovu demonstrativnu posebnost.

Do sada je izašlo desetak malih uglavnom diletantskih izdanja što oponašaju Brodnjakov rječnik – neka su od njih samo plod nekvalificiranih ambicija potaknutih krivo shvaćenom konjunkturuom, druga su pak diletantski plod

stvarnoga ideološkog ekstremizma. Ostali eksponirani djelatnici toga krila hrvatske paralingvistike ne zaustavljaju se na rječničkoj problematici, nego se prihvaćaju i drugih pitanja. Jedni bi željeli vratiti standardnu ikavštinu više od sto dvadeset godina nakon njezina konačnoga napuštanja, i to kao jedini ili bar paralelni jezični standard. Zastupnike te ideje ne smeta što bi to bio kulturni prevrat kakav nije doživio nijedan europski jezik posljednjih stoljeća, a ako bi se radilo samo o obnavljanju ijekavsko-ikavske usporednosti, onda bi to značilo povratak jedne za standardni jezik načelno nepogodne situacije, jer je sam smisao svakoga standarda u uklanjanju nefunkcionalnih dvostrukosti i višestrukosti, u jeziku i svagdje drugdje.

Drugi iz toga kola okomili su se pak na pravopis. Željeli bi povratak morfonološkomu (kolokvijalno: "etimološkomu", korijenskomu) pravopisu, kakav je u Hrvatskoj, u raznim varijacijama, vladao od hrvatskoga narodnog preporoda do devedesetih godina prošlog stoljeća i bio nakratko obnovljen u doba Drugoga svjetskog rata. Drugim riječima, želi se odbaciti dopreporodno hrvatsko pisanje, u kojem je prevladavalo fonološko (kolokvijalno: "fonetsko") pravopisno načelo, i odbaciti sada već više od sto godina tradicije Brozova (Broz-Boranićeva) fonološkoga pravopisa. Kada bi morfonološko načelo odgovaralo glasovnoj prirodi hrvatskoga jezika, moglo bi se i razgovarati o možebitnome žrtvovanju pretežne tradicije i optimalnoga rješenja radi većeg dobra (uz sve praktične nevolje koje takve žrtve donose), ali nevolja je u tome što hrvatskomu jeziku, koji je u glasovnome pogledu izrazito proziran (kao latinski ili talijanski), bolje odgovara fonološko pravopisno načelo. To jest, kao što glasovna narav latinskoga jezika nije zahtijevala da se prema *scribo*, *scribere* piše **scribsi*, **scribturnum*, nego se piše *scripsi*, *scriptum*, tako nema ni razloga da mi prema *vrabac* pišemo *vrabca* umjesto *vrapca*. Istina jest da morfonološki pravopis, više ili manje, s ovoga ili onog razloga, bolje odgovara većini slavenskih jezika, ali to za hrvatski jezik jednostavno ne vrijedi.

Ima još i drugih sličnih ideja, primjerice da se u standardu napusti novostokavska akcentuacija, ili da se u grafiji dijakritička slova zamijene digramima po zapadnim uzorima (kao *ch*, *sh*, za *č*, *š* i slično). No u svakom slučaju, riječ je uvijek o snagama na rubu hrvatskoga društva i njihov je stvarni utjecaj zanemariv, koliko god inače bile glasne. Pravi je problem u tome što se neki krugovi u svijetu služe tim sporednim grupacijama radi kompromitiranja hrvatske jezične situacije i predstavljaju ih kao dominantne i tipične za Hrvatsku.

3.1. Profesionalna hrvatska jezikoslovna znanost u posljednjem je desetljeću postigla neke uspjehe u izgrađivanju i njegovanju hrvatskoga standardnog jezika i utvrđivanju i stabiliziranju njegovih norma, ali još se uvijek nisu ustalile njezine koncepcije, još ima nedoumica i kolebanja, pa ni rezultati nisu mogli biti posve zadovoljavajući. Još uvijek nema dovoljno jasne vizije što i

kako raditi, a onda je razumljivo da ne može biti u pravoj mjeri ni potrebne radne odlučnosti. Velik je uspjeh objavljivanje u godini 1991. triju opsežnih knjiga u izdanju Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti sa zajedničkim podnaslovom *Nacrti za gramatiku* (I. Stjepan Babić, Dalibor Brozović, Milan Moguš, Slavko Pavešić, Ivo Škarić, Stjepan Težak, *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika*, II. Stjepan Babić, *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku*, III. Radoslav Katičić, *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*).

U lingvističkim je krugovima to kolektivno djelo nazvano "akademsom gramatikom", i ono zaista i jest ono što se pod takvim nazivom misli. No te tri knjige nisu plod istraživanja u razdoblju 1989.-1998. – one su plod dugogodišnjeg rada, a II. i III. svezak već su se 1986. pojavili u prvoj verziji – god. 1991. bilo je moguće sãmo slobodnije pisati bez straha od političkih reperkusija. U svakom slučaju bitno je da se ta "akademska gramatika" pojavila, ona, uostalom, nosi oznaku "nacrti", što pretpostavlja izdavanje kasnijega konačnog oblika. No norma jednoga standardnog jezika (a ovdje je riječ upravo o široj normativnoj problematici) ne zasiva se samo na gramatičkim priručnicima; već po tradiciji podrazumijevaju se još rječnik i pravopis suvremenoga standardnog jezika. Tu su zaostatci uočljiviji. Jednojezični suvremeni rječnici uopće su najslabija strana hrvatske normativne filologije. Izašao je doduše veliki jednosveščani *Rječnik hrvatskoga jezika* Vladimira Anića, čak u tri izdanja (1991., 1994. i 1998.), svaki put osjetno proširen, ali njime nisu prãvo zadovoljni ni šira javnost ni stručna kritika (doduše, ne uvijek s istih razloga), no bar privremeno i on može poslužiti, uz dužne rezerve. Drugi napori da se izda veliki hrvatski suvremeni rječnik nisu još dali konkretna ploda pa treba i dalje čekati. Oko konca 1998. pojavit će se doduše opsežan rječnik u izdanju Leksikografskoga zavoda "Miroslav Krleža", ali to će biti po svojoj fizionomiji pretežno školski priručni rječnik.

S pravopisom je samo prividno bolja situacija. Kako je već spomenuto, prije više od sto godina napušteni su razni hrvatski morfonološki pravopisi i uveden je Brozov pravopis (1892.). Od tada do danas on je u svojim raznim verzijama samo tri puta na kratko vrijeme napuštan, to jest ukidan: 1930.-1939. i 1960.-1967. obvezatni su bili drugačiji oblici fonološkog pravopisa kao svojevršni kompromisi sa srpskim pravopisom, a 1942.-1945. bila je na području pod kvislinškom vlasti uvedena jedna nova inačica nekadanjeg hrvatskog morfonološkog pravopisa. Nakon poznate Deklaracije iz 1967. takozvani novosadski pravopis iz 1960. nije bio formalno ukinut, ali u praksi se neslužbeno upotrebljavao opet Broz-Boranićev. God. 1971. bila je već otiskana nova verzija Broz-Boranićeva pravopisa, koju su bili priredili Stjepan Babić, Božidar Finka i Milan Moguš, no vlasti su zabranile to izdanje kao tobožnju nacionalističku diverziju i gotovo cijela naklada bila je spaljena, a prema spašenim primjercima

hrvatski su emigranti objavili nekoliko izdanja toga pravopisa, popularno zvanoga "londoncem". Godine 1990. autori pretiskavaju "londonac", a onda priređuju još tri izdanja (1994., 1995. i 1996.) uvodeći postupno i neke sitnije promjene. Naime, ni Brozov *Hrvatski pravopis* iz 1892. i 1893. nije na optimalan način primijenio fonološko načelo, koje inače, kako smo vidjeli, odgovara transparentnosti hrvatskoga glasovlja. Kasnija izdanja toga pravopisa, koja je priređivao Dragutin Boranić, samo su umnožila propuste (djelomično i pod beogradskim pritiskom nakon 1918. sve do 1950., kada je izašlo posljednje izdanje pod Boranićevim imenom, a zatim su ubrzo počele pripreme za već spomenuti "novosadski" pravopis).

Riječ je uglavnom o tri pitanja. Prvi je problem zapravo glasovnoga karaktera i samo posredno pravopisni. Ivan Broz prihvatio je bar djelomice da u nekoliko primjera u hrvatskoj pravopisnoj tradiciji i praksi ne otpada *j* iza takozvanog "nečistog" *r* (*pogrješka*, *strjelica* i slično), kao što je to primjerice u *vremena* < *vrjemena*. Boranić je poslije te iznimke postupno uklonio. Drugo je pitanje također fonetsko i pravopisno – to jest, kako postupati s dentalima ispred afrikatâ (to jest, *svetac*, *predak*, plural *svetci*, *predci* ili *sveci*, *preci*). U srpskome je pravopisu prevladavalo dosljedno izostavljanje dentalâ (osim prefiksâ), što nije ni fonetski vjerno, a kamoli fonološki. Broz je bio nedosljedan – prihvatio je ispadanje samo djelomično, s time da ujedno nije provodio asimilaciju *d > t* u primjerima gdje je dental ostavljen. Boranić je pak postupno uklonio dentale. I na koncu, ostaje otvoreno pitanje o vrijednosti i pisanju takozvanoga dugog jata. To je problem ne samo fonetike i pravopisa (ortografije) nego i slovopisa (grafije). Broz je prihvatio karadžićevsko pisanje *ije*, iako to ne odgovara hrvatskoj standardnojezičnoj ortoepskoj praksi, gdje je prirodan dvoglasnički izgovor *ie*, a dvosložna realizacija *ije* dolazi samo kao stilem (uglavnom u pjesništvu), i to rijetko.

Babić-Finka-Mogušev pravopis odnosi se prema tim pitanjima taktički i kompromisno, čak i kolebljivo. Što se tiče prvoga i drugog problema, prihvaćena je sloboda izbora, to jest usporedna dvostrukost i održavanja i ispadanja. Valja se nadati da je to samo privremeno, samo postupnost, te da će autori u sljedećem izdanju biti odlučniji pa ukloniti stara rješenja. U trećem pak problemu priređivači u sva tri izdanja održavaju staru verziju, to jest da se *pi-je-mo* (= 3 sloga) i *mlije-ko* (= 2 sloga) pišu jednako: *pijemo mlijeko*. Dok se ta pravopisno-slovopisna nefonološka neurednost ne ukloni, ne će funkcionirati hrvatska pravopisna norma što se tiče "jata" uopće.

3.2. Stručna kroatistička djelatnost ne zaustavlja se samo na problemima o kakvima je do sada bila riječ. Primjetno je nastojanje da se ponište ili bar ublaže posljedice forsiranoga i masovnog jezičnog utjecaja ili pak i izravnog nametanja s istoka. Radi se o naporima da se revitaliziraju pojedine potisnute,

ponekad gotovo zaboravljene riječi, da se obnovi tradicionalno hrvatsko nazivlje i znanstvena i stručna nomenklatura, koje su nakon 1918. bile nasilno uklanjane prvenstveno iz vojske, školstva, legislature i državne uprave. Sustavna stručna djelatnost usmjerena je ponajviše upravo prema tim područjima života. Mlađi naraštaji sada se u svakodnevici susreću s riječima i frazama koje su eventualno poznavali samo iz starijih književnih djela, ili iz Krležinih tekstova o Prvome svjetskom ratu, primjerice *satnik* (kapetan), *bojnik* (major), *pričuvni časnik* (rezervni oficir), itd. U vojsci su ta nastojanja možda organiziranija nego u drugim područjima, ali jednaka su i u školstvu, administraciji, pravnoj službi, zakonodavstvu. Treba znati da su stručni napori u toj djelatnosti u skladu sa spontanim procesima opisanim u odjeljcima 2.1.-2. i s pretežnim raspoloženjem javnosti, ali moguća su ipak nerazumijevanja između profesionalne jezikoslovne djelatnosti i spontanih procesa u javnosti.

Razumije se, u rječničkoj problematici pozornost hrvatskih jezikoslovaca nije usmjerena samo na nanose iz jugoslavenskoga razdoblja. Poput ostalih jezika suvremenoga svijeta i hrvatski je izložen masovnoj invaziji anglizma, osobito u područjima moderne tehničke i duhovne civilizacije. Kako u hrvatskoj jezičnoj tradiciji žive purističke zasade takozvanoga austroslavenskoga tipa, uperenoga nekoć osobito protiv germanizama, purističke tendencije očituju se i danas, ali usmjerene, naravno, protiv anglizama i novih europeizama. U zamjenu se nude ne samo hrvatski neologizmi (takozvane kovanice) od slavenskih korijena nego i inače do sada uobičajne svakodnevne hrvatske riječi koje su anglizmi počeli potiskivati. U tom je pogledu bio potreban pregled činjeničnoga materijala, i on se zaista i pojavio (Dunja Brozović-Rončević, Alemko Gluhak, Lelija & Branko Sočanec, Vesna Muhvić-Dimanovski, *Rječnik novih riječi*, Zagreb, Minerva, 1996.).

Uz djelovanje u leksičkoj problematici hrvatski lingvisti angažirani na pitanju jezičnoga standarda nastoje provesti stanovite zahvate i na području gramatičke norme (sintaktičke, tvorbene, morfološke) gdje se također očitovao utjecaj s istoka. I tu je riječ o revitalizaciji hrvatskih jezičnih značajki. Najzanimljivija su možda obična pitanja kao neke pojedinosti u zamjениčko-pri-djevskoj deklinaciji, ali i u konjugaciji i imeničkoj deklinaciji, u oblicima nekih brojevnih i zamjениčkih riječi i slično. Najmanje je pak napora uloženo u akcentološkim pitanjima jezične norme.

2.3. Jednomu problemu hrvatski filolozi posvećuju sve veću pozornost. Riječ je o jednoj hrvatskoj specifičnosti koja nema svoga pandana valjda nigdje u svijetu. U svim književnostima koje posjeduju i djela iz srednjeg vijeka i renesanse, tekstovi koji su zbog jezičnog razvoja danas slabije razumljivi, tiskaju se u adaptaciji na suvremeni jezik bar za školsku uporabu i širu publiku, a djela iz bliže prošlosti, osobito iz prošlog stoljeća, koja su usprkos sitnijim jezičnim

promjenama i sada posve razumljiva, tiskaju se u jezično izvornom obliku. U Hrvatskoj je u jugoslavenskome razdoblju bilo obratno. Starija djela, slabije razumljiva, tiskala su se u izvornoj verziji, a djela iz XIX. stoljeća prilagođavala su se službenomu školskom obliku suvremenoga jezika. Cilj takvih postupaka bio je jasan. Trebalo je da se kod Hrvata još u školi razvije neraspoloženje prema vlastitoj bogatoj i vrijednoj renesansnoj književnosti i da se stekne uvjerenje kako su ti tekstovi sve do preporoda nerazumljivi i nezanimljivi, a da je nakon preporoda jezik bio onakav kakav se forsirao u suvremenosti. To artifičijelno redigiranje hrvatske književnosti XIX. stoljeća (i gotovo sve do 1914.) najveća je europska literarna i jezična krivotvorina svih vremena. Pred hrvatskim filozozima, jezičnim i književnima, stoji teška zadaća da se jezično falsificirana djela, a to su gotovo sva izdanja iz jugoslavenskoga razdoblja, korektno ponovno izdaju prema prvotnome izdanju. Pokrenuta je biblioteka "Stoljeća hrvatske književnosti", koja (među ostalim zadatcima), treba da ispuni i tu dužnost prema hrvatskoj književnosti i da ispravi jednu upravo nevjerovatnu nepravdu. Do sada je objavljeno već nekoliko knjiga u kojima je to provedeno.

4.1. Zbivanjima, procesima i nastojanjima opisanim u odjeljcima 2.1.-3. i 3.1.-3. suprotstavljaju se u Hrvatskoj razni otpori. O nekima je donekle bilo riječi u odjeljcima 1.1.-2., no potrebno je govoriti o još nekim aspektima te teme. Kao što je već bilo rečeno, riječ je o raznim otporima, to jest, različite se snage suprotstavljaju različitim dijelovima zbilje, svima ili samo nekima, polazeći od različitih poticaja i služeći se različitim metodama.

U inozemnim slavističkim krugovima često se misli da je riječ prvenstveno o otporima iz srpske manjine i(li) onih pojedinaca što žale zbog raspada jugoslavenske državne zajednice. No to nije točno, bar ne pretežno. Sama srpska manjina shvatila je da povratka na staro nema i da bi daljnje inzistiranje na ideji srpsko-hrvatskoga jezičnog jedinstva bilo u novim prilikama kontraproduktivno – naime, vodilo bi, ne više asimilaciji Hrvata, nego prema asimilaciji samih Srba. Hrvatska je vlast prepustila pak samoj srpskoj manjini da samostalno i slobodno odlučuje o svojem jeziku, onako kako je to kod svih drugih manjina u Hrvatskoj. Te odluke još nisu donesene, primjerice treba li nastavljati tradiciju zapadnih Srba (u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini) s ijekavskom normom, ili valja prihvatiti ekavsku normu kakva je u Srbiji. Definitivnoga rješenja još nema ni kod bosanskohercegovačkih Srba, i oni se kolebaju, a logično je da tu postoji neka međuovisnost. Sami funkcionalni modaliteti još se dogovaraju i s vlastima i među samim Srbima (školstvo i slično) i u tom pogledu ima ozbiljnih poteškoća zbog problema vezanih uz teško poratno doba i zato što je za Srbe manjinski status u novoj državi novost, nemaju iskustva kao druge nacionalne manjine u Hrvatskoj.

Ljudi zaista zadojenih ideologijom nekadanjega jugoslavenstva ima danas u Hrvatskoj veoma malo. Kolokvijalno ih zovu "jugonostalgičarima", ali se ta etiketa ponekad u oštrim političkim raspravljanjima lijepi i onima koji to sigurno nisu. No oni koji to stvarno jesu, bez sumnje su ogorčeni i nepomirljivi protivnici svega što se danas događa na jezičnome polju u Hrvatskoj. Za razliku od hrvatskih Srba, ti rijetki pojedinci nisu se odrekli stare ideje o srpsko-hrvatskome jezičnom jedinstvu. Njihov izravan utjecaj gotovo je beznačajan – u Hrvatskoj su i intelektualci i širi slojevi odlučno protiv svakoga jugoslavenstva, kakvo god bilo, pa onda tako i u jeziku, a što se tiče lingvističke struke, "jugonostalgičarski" je utjecaj ravan ništici. Ali ne bi se ipak moglo reći da se glas pravih "jugonostalgičara" uopće ne čuje, samo što oni ne nastupaju otvoreno nego je njihov glas uklopljen u druge kritičke glasove i izdvaja se samo ponekad bijesom i bezobzirnom žestinom.

Ti se drugi kritički glasovi manifestiraju u veoma širokom rasponu. S jedne strane, oporbene stranke, kao što je to prirodno i normalno svugdje u svijetu, kritiziraju vladajuću stranku u svakom pogledu, ne štedeći niti jednoga aspekta stvarnosti pa nema razloga zašto se ne bi obarale i na jezična zbivanja u zemlji. Vlada se optužuje zbog navodnih nacionalističkih stavova i poteza u jezičnoj politici i zbog nestručnosti pojedinih navodno provladinih sudionika u jezičnim zbivanjima. No to sve nije ozbiljno, političarima nije uopće pravo stalo do jezičnih pitanja, ona se samo iskorištavaju u političkim borbama, a u drugim okolnostima mnogi bi sadanji oporbenjaci postupali isto kao što postupa stranka na vlasti. Vidi se to i po tome što nakon pojedinih poteza vlasti dolaze iz oporbenih redova suprotne kritike, to jest da vlada ne brani dovoljno odlučno hrvatski jezik. S druge strane, hrvatska se javnost još nije dovoljno naviknula na funkcioniranje višeznačja pa se često i banalnosti svakodnevne politike doživljavaju ozbiljno kada se radi o jeziku. Naime hrvatska šira javnost veoma je osjetljiva na jezična pitanja, čak i onda kada laicima uopće nije jasno o čem se zapravo radi.

4.2. Ima ipak i reakcija koje nisu izazvane nikakvim ideološkim ili političkim razlozima, nego jednostavno odražavaju ljudsku narav. Jugoslavenska je zbilja dugo trajala, sedam desetljeća, stvorile su se jezične navike bar djelimično čak i kod onih Hrvata što su bili na ovaj ili onaj način aktivno angažirani u nekom obliku otpora jugoslavenskoj politici. Da su neke jezične promjene nastale u Hrvatskoj prirodnim putem, bez pritisaka i nasilja, ne bi im se danas trebalo odupirati. No jednostavno nije etički stav složiti se s plodovima političke nepravde kao sa svršenim činom. Prevladavanje nekih stvorenih navika potrebno je dakle i zbog etičkih načela, ne samo zato da se zaštiti hrvatski jezični identitet i da se osigura kontinuitet s vlastitom književnosti. Ali prevladavanje stvorenih navika nikada nije lako, zahtijeva neke napore, a ljudska narav ne voli novih napora.

Zato se ponekad pojave neki nesvjesni otpori jezičnim “novotarijama”, pojedinci se tuže da ih jezik današnje javnosti nekako “inkomodira”. Jače je to možda izraženo kod dijela mlađih ljudi, za koje neke stare hrvatske riječi nisu potisnute i zaboravljene, nego su naprosto posve nove. Nema čak ni pasivnoga sjećanja. Tako će primjerice neki mladić kada dođe u vojsku reagirati što mora naučiti da su *pričuvni časnici* oni koje je on cijeli život znao kao *rezervne oficire*. Potrebno je onda tumačiti da je naziv *pričuvni časnik*, za koji se današnji mladi čovjek mora možda malo potruditi da ga nauči, isto što i *rezervni oficir*, ali njegov otac ili djed nije se morao truditi da nauči naziv *rezervni oficir* nego mu je naziv *pričuvni časnik* bio zabranjen pa je bilo ljudi koji su zbog toga gubili službe ili čak odlazili u zatvor. Danas ništa nije zabranjeno, hrvatski jezik nije samo hrvatski nego i europski i europeizmi su mu potrebni ne samo radi jednoga drugog kontinuiteta nego i kao usporedne stilske rezerve, koje ga još i povezuju s vanjskim svijetom i drugim jezicima – ali sve to samo uz domaće izraze kada postoje, kontinuirano ili kao obnovljeni ili kao novi.

Za opisanu situaciju nije onda ništa neobično da se pojave šale i anegdote s jezičnom tematikom – ljudsko društvo reagira tako u svakoj prilici. Pričaju ih i dobronamjerni i nedobronamjerni, tiskaju se u listovima i ozbiljnim i humorističkima, a naiđe se i na koju karikaturu. Nije to ništa što bi samo po sebi moralo zabrinjavati hrvatsku javnost ili hrvatsko jezikoslovlje. Jedina je neugodna strana što i to i sve druge okolnosti što su ovdje opisane, pojedini lingvisti, publicisti i propagandisti u Srbiji iskorištavaju kako bi u svijetu kompromitirali i hrvatsku znanost i hrvatsku jezičnu praksu, a posebno još hrvatsku jezičnu povijest. Žaloso je da takvih primjera ima i u nekim priložima objavljenima u zborniku *Srpski jezik*, izašlome u već spomenutoj seriji *Najnowsze dzieje języków słowiańskich* (Opole, 1996.).

5.1. Sve o čem je ovdje bilo riječi navodi na pomisao kako je vjerojatno da danas ima mnogo problema s normama hrvatskoga jezika. To je točno. Mnogo je novih pojava što su se u jeziku očitovale istodobno i u razmjerno kratkome vremenu. Nije riječ samo o onome što se ponekad ne posve točno zove “rekroatizacijom” jezika. Spomenut je već i val novih tudica, prije svega anglizama, osobito u elektronici, glazbi, športu, modi i slično, uopće u svem onom što neki zovu omladinskom (sub)kulturom, a drugi jednostavno amerikanizacijom života. U svakom slučaju radi se o velikoj koncentraciji novih pojava u jeziku.

To ipak nije sve. Brze promjene u životu zemlje, promjene u svim segmentima stvarnosti i na svim razinama, izazvale su ujedno i neke spontane nove tvorbe, osobito imeničke, spontane u smislu da im se ne zna tvorac, ne zna se ni kada su i gdje prvi put izgovorene ili napisane, ali općenito su poznate i svi ih govore i pišu. Kao tipične primjere možemo uzeti riječ *bojišnica* (“prostori na samoj crti ratne fronte”). Njoj nema ni traga u izvorima prije devedesetih godina,

a dobro je napravljena u skladu sa zakonima hrvatske tvorbe riječi i posve je dobro prihvaćena u hrvatskome društvu, bez zabuna i iščuđavanja nad njezinom novosti. No dobro je primljena ujedno i zato što je postojala latentna značenjska potreba za njom i to je možda bio i glavni razlog njezina dobra prihvaćanja.

5.2. Treba ipak imati na umu da s normativnoga stajališta nove riječi nisu najvažniji problem. Uostalom, norma je u rječnikome blagu nešto drugo nego u ostalim dijelovima standardnoga jezika. Kolebanja u normi izraženija su i ozbiljnija u nekim glasovnim i gramatičkim pitanjima koja je također postavila jezična stvarnost posljednjih godina. Naravno, tu je i pravopisna problematika, ali o njoj je već bilo dovoljno govora u drugome kontekstu. Ostaju dakle glasovna i gramatička pitanja. Zapravo, neka su od njih zaista nova, a u drugima se radi samo o intenzifikaciji i zaoštavanju nekih problema koji su i prije postojali, ali bila je manja učestalost njihova pojavljivanja i uži raspon slučajeva kada su se pojavljivali, bili su nekako na rubu normativnoga interesa i nisu mnogo zadirali u temeljnu strukturu hrvatskoga jezika. Danas je sve to drugačije. Osim toga, problemi su prije nadolazili postupno i ne uvijek svi istodobno nego u tijeku dužih razdoblja, sad jedni sada drugi, i bilo je vremena ili da se svladaju, to jest da se noviteti nekako usklade s postojećim strukturama, ili da im se sama struktura prilagodi, kako to općenito biva u većoj ili manjoj mjeri i u drugim standardnim jezicima.

Ako obratimo pozornost prvo na glasovna pitanja, odmah se suočavamo s ozbiljnim problemima koje donosi suvremena poplava novih tuđica, osobito anglizama. Prvenstveno je tu pritisak na strukturna pravila o učestalosti i još mnogo više o raspodjeli fonemâ, o mogućim suglasničkim skupinama, o mogućim početcima i dočetcima u riječi, o građi sloga. Razumije se, i prije su postojali slični problemi, ali, kako je već rečeno, pri drukčijim okolnostima, a osim toga, obični europeizmi, uglavnom (pseudo)latinizmi i (pseudo)grecizmi, nisu mnogo opterećivali hrvatsku glasovnu strukturu; posuđenice iz njemačkoga, koje bi je bile mogle opterećivati, norma je držala u supstandardnome statusu, na razini barbarizama, i ozbiljniji su problem mogli biti samo orijentalizmi (turcizmi), ali oni su odavna glasovno asimilirani, a osim toga, u problematici standardne novoštokavštine orijentalizmi su najmanji problem hrvatskoga standardnog jezika. Anglizmi pak svojom masovnosti i agresivnosti osjetnije pritišću, a reakcije sustava nisu ni brze ni usklađene. No treba reći da fonemski inventar nije ugrožen. Nema slučaja da se vlastitom snagom nametne koji strani fon kao novi hrvatski fonem (primjerice, poput fona [ž] kao novoga njemačkoga ili talijanskoga fonema /ʒ/ u pozajmljenicama iz francuskoga). Jedini strani fon koji se ponaša kao da je hrvatski fonem jest /ʒ/ u talijanskim, poljskim, ukrajinskim, makedonskim, albanskim, gruzinskim i drugim toponimima i antropnimima.

Govorimo dakle *Ševardnaze*, a ne *-ace*, *-aze*, *-adze* kao neki drugi narodi. No /z/ nije engleski fonem. Engleski je jezik samo umnožio neke naše alofone koje smo i prije poznavali u drugim pozajmljenicama, primjerice [ʒ] i [ʒ̥]. Možda je ozbiljniji problem još samo fon [ʉ].

U gramatičkim pitanjima ima i opet nekih pojava koje su i prije bile stanovit problem za sustav, a sada već znače ozbiljan pritisak na norme morfološkoga, tvorbenog i sintaktičkog sustava. Iznijet ću samo neke. U orijentalizmima i pozajmljenicama iz njemačkoga već odavno postoji problem jukstapozicije dviju imenica, od kojih ona prva postaje indeklinabilna s atributskom funkcijom. Sustav je asimilirao dio takvih konstrukcija kao *alem kamen*, *čelik značaj* (s time da su još uvijek pravopisnim problemom), a većinu je odbacivao, jer hrvatski jezični osjećaj još uvijek preferira slavensku adjektivizaciju u takvim primjerima. Danas to više nije moguće, bar ne u potpunosti, i pitanje je samo na kojem će se stupnju norma stabilizirati. Suvremeni se jezični osjećaj ne odupire više energično primjerima kao *džez sastav* (ili, snobovski, *jazz sastav* – u hrvatskome se samo strana vlastita imena pišu originalnim pravopisom, ne i pozajmljenice). Sličan je problem tendencija da se kod stranih, osobito kraćih vlastitih imena prestane deklinirati ime i deklinira samo prezime, primjerice *John Kennedy*, genitiv *John Kennedyja* umjesto *Johna Kennedyja*. No tu je norma čvršća.

Postoje i neki problemi morfološke i sintaktičke norme gdje se unutarnje razvojne tendencije prepleću sa stranim utjecajima, ili je bar moguće takvo prepletanje. No mislim da bi nas udubljavaње u tu temu predaleko odvelo.

6.0. Iznesena panorama suvremenih problema hrvatske jezične norme pruža jednu prilično raznoliku sliku. No ne bi bilo istinito kada bismo na tu sliku gledali kao na neki slučaj posve izoliran u svojoj kategoriji, bez analogija drugdje u svijetu. Jer gotovo sve od pojava što su ovdje obrađene, imaju svoje jasne pandane i u slavenskome svijetu, manje, recimo, u Slovačkoj, Sloveniji i Makedoniji, više u Ukrajini. U ukrajinski je jezik čak vraćen jedan specifičan grafem (za fonem /g/, različit od zvučnoga /h/), koji je bio ukinut za sovjetske vlasti (održao se u emigraciji i dijaspori). U svim tranzicijskim zemljama jezik se oslobađa od sovjetizama i socijalističkoga nazivlja i frazeologije, a u nekim zemljama bivšega Sovjetskog Saveza promijenjeno je i čak i pismo, to jest napuštena je ćirilica i uvedena latinica (ne uvijek najsretnije). O pravopisima se raspravlja u nekoliko zemlja, u njemačkome su pravopisu ovih godina izvršene veće promjene nego u hrvatskome. Određene intervencije u jezičnoj normi, osobito na leksičkome polju, provodile su se u ne baš dalekoj prošlosti u mnogim zemljama (Češka, Mađarska, Finska, Island itd.), danas u Francuskoj i Kataloniji, da i ne govorimo o Kvebeku. Zanimljivo je samo jedno pitanje – zašto sva ta problematika ne izaziva takav interes lingvističke i amaterske javnosti kao jezična problematika u Hrvatskoj? Odgovor na to pitanje bio bi odgovorom i na mnoga druga pitanja.

Sažetak

Dalibor Brozović, Leksikografski zavod, Zagreb

UDK 808.62:800.853, izlaganje na znanstvenom skupu,

članak primljen 25. ožujka 1996., prihvaćen za tisak 17. travnja 1996.

Current Vacillation of the Croatian Language Norm in a Slavonic and European Light

The current Croatian dilemmas in the matter-of-principle issues of spelling, grammatical and lexical norm have been presented. Argumentation has been offered in which the opposing tendencies have been shown. The reactions and the echo of these in the Croatian public as well as in the international Slavonic and general linguistic circles have also been presented.

O GUBERININIMA POGLEDIMA NA
HRVATSKO-SRPSKE JEZIČNE RAZLIKE*Stjepan Babić*

U 5. broju prošloga godišta objavili smo uvodnu raspravu Petra Guberine u njegovoj i Krstičevoj knjizi *Razlike između hrvatskoga i srpskoga književnog jezika* iz 1940. godine i u komentaru zbog njezina ponovnog objavljivanja u Jeziku napisao sam: »U slobodnoj Hrvatskoj prof. Guberina nije dopustio da cijelu knjigu izdamo u pretisku. Ima za to razloga, jer je rječnik podosta slabiji od uvodnoga dijela. I u uvodnome dijelu ima pojedinosti koje su bile sporne i u vrijeme kad je studija izašla, a neke je obezvrijedio kasniji razvoj, ali to su većinom sitnice koje nimalo ne umanjuju vrijednost cjeline. No da one ne bi unijele zabunu, u idućem ću se broju osvrnuti na takva mjesta nastojeći da istaknem one vrijednosti koje su i danas neobično važne.«

To sam obećanje mogao napisati jer sam priređujući Guberininu raspravu za tisak već bio napisao jedan dio ovoga komentara. Međutim uređivanje pojedinih brojeva ovoga godišta nije dopustilo da to obećanje dosad ostvarim zbog naravi pojedinih brojeva.¹ No sada je došlo vrijeme da to učinim kako bi članak izašao bar u istome godištu za koje je obećan.

Guberinina rasprava iznosi kategorije jezičnih i pravopisnih razlika između hrvatskoga i srpskoga književnog jezika i na temelju njih odgovara na pitanje izneseno u naslovu *Zašto možemo govoriti o posebnom hrvatskom književnom jeziku?* U obrazloženju zašto nakon 57 godina ponovno objavljujemo spomenutu raspravu, naglasio sam da to činimo zato što nakon toliko godina nije gotovo ništa izgubila na svojoj vrijednosti i aktualnosti i što

1 Među ostalim i zato što uvijek dajem prednost člancima drugih suradnika ako ih ima.